

OLVASÓNAPLÓ

ÉRTÉKES NÉPHAGYOMÁNY

Idő, idő, tavaszidő. A jugoszláviai magyarság népköltészetéből. Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bori Imre.
Forum, Újvidék, 1971.

Az utóbbi néhány esztendőben a magyar népköltészeti gyűjtés iránti érdeklődés mind a közművelődés, mind a tudományos kutatás oldalán jelentősen megnövekedett. Virágkoráról már aligha beszélhetünk, reneszánszáról szólni sem volna pontos megjelölés, hiszen a gyűjtés jóval több mint egy évszázada kisebb-nagyobb visszaesésekkel folyik. Az sem állítható, hogy ezelőtt nem volt fontos ügy a folklór, most azonban számottevően gyarapította táborát. Ennek a jelenségnek az okaait tanulmányos feladat lenne fölfedni, egyelőre azonban sokkal több figyelmet érdemelnek a gyűjtői teljesítmények. A magyar folklórkutatók már évtizedekkel ezelőtt a »tizenkettedik óráról« beszéltek, de a szájhagyomány sokkal szívósabbnak bizonyult a jóslatoknál. Napjainkban azonban már nagyon megritkultak azoknak a nemzedékeknek a sorai, amelyek még teljességében ismerték a hagyományos műveltséget. Az utódok közt jóval nehezebb igazán szép és értékes folklóralkotásokat gyűjteni.

Közelmúltban különösen a romániai magyar kiadványok keltették föl az érdeklődést, köztük is leginkább Kallós Zoltán gyűjteménye, a *Balladák könyve*, mely harmadfélszázánál több, ma is élő népballadájával Kríza János híres *Vadrózsáinak* megjelenése óta (1863) talán a legnagyobb meglepetése a magyar népköltészeti kutatásoknak. A magyar nyelvterület más részein is megélenkiült a gyűjtés. Úgy tetszik azonban, mintha a jugoszláviai magyarság kissé elmaradt volna a népi hagyományok felfedezésében és megőrzésében. Évtizedekig csak néhány, elvéve megjelent híradás és kiadvány jelezte, hogy itt is él a népköltészet és érdemes kutatni. *Penavin Olga* és munkatársai hosszú ideje tartó gyűjtőmunkája is ezt bizonyítja. (*Jugoszláviai magyar népmesék*, Budapest 1971) Né nyelvvi vizsgálatok »meléktermékeként« szaporodott folklórlejegyzéseik sora értékes gyűjteménnyé. Abban az időben, amikor még nagyon keveseknek volt szívügye a jugoszláviai magyar folklór. Sokan talán azt hitték, hogy ha valaha volt is valami, ma már nincs az itt élő magyarságnak népköltészete.

A jugoszláviai magyar folklórkutatás a Hungarológiai Intézetben intézményes keretet kapott. Hogy mennyire a népköltészet barátainak és kedvelőinek volt és van igazuk, azt a Bori Imre válogatásában megjelent kis kötet mutatja legjobban. Bori elsőnek kísérelt meg antológiát szerkeszteni a jugoszláviai magyarság néphagyományából. Mindenekelőtt ezért vált szükségessé bevezetőjében az itt élő magyarok település- és népességtörténetéről vázlatosan szólnia. Hálás téma ez, mert a Mura vidékétől az Al-dunáig terjedő, több száz kilométer átmérőjű területen a magyarságnak szinte minden jeles történeti-néprajzi csoportja képviselteti magát. A pusz-

tító török hódoltságtól ered ez a különös helyzet. A Duna—Tisza menti síkság szinte teljesen elvesztette kultúrtáj jellegét és annyira nem maradt lakossága, hogy mesébe illő történetek keringtek az itt található föld bőségéről és termékenységéről. Ismeretes, hányféle nép fiai telepedtek meg például Bácskában. Közéjük sokfelől érkeztek magyarok is. Ha különösen érdekes az északról délre vándorolt magyarság településeinek a kialakulása, még inkább figyelmet érdemel az a néhány falu, a Dráva és a Duna mocsarainak védelmében nem vesztette el kapcsolatát középkori lakosságával. Bori Imre jó érzékkel rajzolja meg a települések történetének fő vonásait. Sajnálatos, hogy néhányszor hitelt ad olyan véleményeknek is, amelyek — jó szándékuak ellenére — a magyar történelem hiányos vagy téves ismeretéről árulkodnak (a 6—8. oldalakon Kiss Lajostól és Baranyai Júliától vett idézetekre gondolunk).

Az őrző és megtartó közösség bemutatása után a gyűjtők kicsiny, de jeles csapatának a szemléje következik a bevezetőben. A sort az első magyar népi dallam lejegyzője a becskereki Pominóczky Fülöp barát vezeti. Háromszázötven esztendővel később követi őt egy másik pap, a tudós Kálmány Lajos. Neki köszönhető, hogy a régi Alföld népköltészete ránk maradt. Ha ő nem gyűjt plébániáról plébániára hanyódvá, ez a könyvecske aligha volna ilyen tartalmas. Mellette a jelenleg Budapesten élő Kiss Lajosé a legtöbb érdem, aki Szlavónia, Nyugat-Bácska és Dél-Bánság falvaiban végzett jelentős népzenei kutatást. Kevesen tudják, hogy jó néhány, ma már messzeföldön ismert magyar nédal az ő munkájának eredményeként került a köztudatba (pl. *Elment a madárka; Üres a galicka; Egy szem búza teremjen* stb.). Az *A szegedi halastó, halastó...* kezdetű dal pedig Kodály Zoltán horgosi gyűjtéséből került az iskolás énekes- és daloskönyvekbe, majd vált sokfelé kedveltté.

Helyet kapnak a kötetben a mai jugoszláviai gyűjtők, Penavin Olga, Király Ernő és mások gyűjtései is. Kár, hogy viszonylag kevés szöveg képviseli a zentai gyűjtők (Burány Béla, Fábri Jenő, Tripolszky Géza) munkáját, pedig az ő kiadványaik jelentették leginkább a folytonosságot a jugoszláviai magyar folklór régi és mai kutatói között. Lejegyzett dalaik és balladáik több figyelmet érdemeltek volna. Ugyanígy a kötetbe kívánkozik Ujváry Zoltán hertelendyfalvi (Vojlovica) gyűjtésének néhány darabja is, — különösen az egyik vitézi ének, mert ez a gyűjtemény méltán keltett feltűnést néhány esztendeje a folkloristák körében (*Népdalok és balladák egy al-dunai székely közösségben*. Debrecen, 1968). Viszont ha fájlaljuk is Katona Imre kopácsi meséinek kimaradását (*Csalóka Péter*. Budapest, 1946), meg kell értenünk hiányát, mert valószínűleg terjedelmi korlátok akadályozták meg az antológiába kerülését.

A válogatás így is nagyon szép és változatos. Ebben a formában is kerek képet nyújt a jugoszláviai magyarság folklórjáról. Szempontjai a hagyományos magyar népköltési gyűjtemények szempontjaival azonosak: a ballada, a lírai dalok, a tündérmesék teszik túlnyomó részét. Mellettük kisebb helyet kap a lakodalom, a jeles napok, a gyermekjátékok költészete, a sirató, a monda, a trufa és az anekdota. Jó lett volna még például több és többféle mondát (hiedelem-, történeti, eredetmonda stb.), a népdalnak a szerelmi líra mellett más ágait is (bölcso dal, bordal, munkadal, vándordal, amerikai dal stb.), ráolvasást, legendát, szólást, közmondást, találós kérdést és más népköltészeti alkotást olvasni. De ezek hiánya miatt elsősorban nem Bori Imrét, hanem a folkloristákat okolhatjuk, akiknek munkája nem terjedt ki mindenre. Leginkább ők tehetnek arról is, hogy a gyűjtések gyakorisága nem volt egyenletes. Bori Imrének fő válogatási szempontul szolgált a területi elv. Példás módon végezte el a munkát. Olvasható a kötetben a Mura-vidék, Szlavónia, Szerémség, Baranya, Bácska és Bánság népköltészete. Nyelvsziget volta és különleges hagyományai miatt érthetően több gyűjtés folyt Szlavóniában és a Duna menti székely falvakban, de érthetetlenül elhanyagolták Baranyát és a magyarok által leg-sűrűbben lakott Közép- és Nyugat-Bácskát.

Bori Imre nemcsak válogatott, hanem közre adta a jugoszláviai magyar népi kultúra igen változatos, de első bibliográfiáját is. Jegyzetek gyanánt pedig rövid, alapvető folklórtudományi magyarázatokat is fűzött a

gyűjteményhez, melynek különös jelentősége lehet az iskolai oktatás és a közművelődés terén egyaránt.

De nemcsak neki jár elismerés az úttörő munkáért: köszönet illeti azokat is, akik közül a legjelesebbeket bevezetőjében ő is tisztelettel említi: az egyházaskéri (Verbica) Borbély Mihályt, a zentai Molnár G. Károlyt, a kórogyi Tukmány apót, a hertelendyfalvi Kovács Juli nénit és sokan másokat, akik megőrizték és a gyűjtőknek elmondták a kötetben olvasható szép és érdekes néphagyományt.

NEGYEDI LÁSZLÓ

KÖZELEBB A VALÓSÁGHOZ

Szélördög. Bácskai népmesék. Penavin Olga gyűjtéséből elmesélte a gyerekeknek Jékely Zoltán.

Móra Könyvkiadó, Budapest és Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1971.

Az irodalmi kritikusok és recenzióírók rendszerint nem valami nagy figyelmet fordítanak a gyermekmesékre, sőt még az ifjúsághoz szóló irodalomra sem. Ez bizonyára annak a magyarázata, hogy a fiatal nemzedékhez szóló irodalmi műveket esztétikai szempontból eleve valami alacsonyabb rendű alkotásnak minősítik — már csak azért is, mert hát a mesére szomjas gyermek, de még az izgalmas történeteket kedvelő ifjú is, egészen elhanyagolható tényezőnek véli az esztétikai minőséget, illetve egyáltalán nem törődik vele, mivel általában nem is érti, nem is érzi, ezért hát ez a kritérium háttérbe szorul az irodalmi közvélemény szemében is. Maga dr. Penavin Olga is, aki például a *Szélördög* című kötetbe került bácskai népmeséket gyűjtötte, úgy véli — amint azt egy interjúban kijelentette —, hogy »amikor a gyermekeknek mesélnek, az már a mese lesüllyedését jelenti«. És mindjárt hozzá kell tennünk azt is, hogy bár ez az interjú a jugoszláviai magyar népmese-gyűjteményről szól, azért egyáltalán nem ezzel a kötettel kapcsolatos, hanem egy sokkal nagyobb munkára, a budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent, *Jugoszláviai magyar népmesék* című gyűjteményre vonatkozik, amely egyáltalán nem a gyermekek felé tekint, hanem tudományos igényű folklórgyűjtés eredménye —, olyan munka, amelyhez hasonló itt a mi területünkön eddig még nem volt.

A *Szélördög* kiadása, az összegyűjtött bácskai népmesék egy kis részének a gyermekek részére történt átdolgozása, tehát voltaképpen egy egészen mellékesnek látszó munka, annál is inkább, mert hiszen Penavin Olga eredeti műve, a budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában, az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* 16. köteteként megjelent *Jugoszláviai magyar népmesék* is csupán másodlagos termék, mert hát úgy jött létre, hogy a nyelvjárási anyagot gyűjtő kisebb csoport természetesen hosszán meséltetett a falusi emberekkel, ezeket a meséket hangszalagra vette, s így kerültek elő ezek a mi talajunkból fakadt népmesék is. Maguk a gyűjtők is csak utólag döbrentek rá arra, hogy ezek a gyűjtési melléktermékek voltaképpen egy egészen külön folklórananyagot képeznek —, váratlanul föltárult értéket a tudatosan keresett értékek mellett.

A gyermekek számára átdolgozott bácskai magyar népmesék ezek szerint már nem is másodlagos, hanem harmadlagos termékei egy kitered-